

RÖVID ÁTTEKINTÉS DOSZTOJEVSKIJ MŰVEINEK RECEPCIÓTÖRTÉNETÉRŐL A XX. SZÁZAD MAGYARORSZÁGI VÁLSÁGKORSZAKAIBAN

– összegzés –

A magyar Dosztojevskij-recepció történetében minden évtizedben megfigyelhető, hogy az íróra és a műveire alkalmazott legfontosabb sémák tekintetében a XIX. századtól kezdve öröklött Dosztojevskij-kép egyes vonásai jelentek meg attól függően, hogy a hatalom politikai és ideológiai szempontrendszere hogyan változtatta az értelmezések hangsúlyait.

A Dosztojevskij-művek kultusza az 1920–30-as években volt Magyarországon a legerőteljesebb, és az 1940-es évek közepéig marad az érdeklődés középpontjában. Az orosz író egyetemessége az emberi létezés alapkérdéseivel való szembenézésre kényszerítette a befogadó magyar irodalmat, mely folyamat történelmi háttérében az ország az útkereséssel – az első világháborús veszteségek számbavételével, a trianoni békeszerződés traumájával küzdött.

1945 után a marxista irodalomkritika szembeállította a szocialista irodalom eszmeiségét Dosztojevskij művészetével, de emellett Dosztojevskij műveinek értelmezési lehetőségei felhasználhatóak voltak a különféle időszakokban akár egymással ellentétes jelentések megfogalmazására is, többek között a kapitalizmusellenességre vagy az író humanizmussá szelídített hite és a szocialista testvériség-eszme összekapcsolására is.

Dosztojevskij „súlyos probléma” volt a kor hivatalos kultúrpolitikája számára, így mindenképpen csak „megmagyarázva”, kommentálva volt kiadható. A szovjet politikához való igazodás egyenes következménye volt az orosz klasszikus szerző irodalmi jelenlétének korlátozása 1945–1948 között, illetve betiltása az 1948–1956 közötti időszakban, mivel ha a klasszikus orosz író a Szovjetunióban nem volt kívánatos jelenség, akkor Magyarországon sem adhatták ki műveit. A Szovjetunióban Sztálin halála után Hruscsov hatalomra kerülésével kül- és belpolitikai enyhülés indult meg, melynek hatása elért minden szovjet államtól függő szocialista berendezkedésű országba. Az irodalmi életben bekövetkezett szemléletváltás bizonyítéka, hogy Dosztojevskij műveinek 1955-os moszkvai kiadását követően Magyarországon 1956, de inkább 1957-től kezdődően lassú fokozatossággal egyre több művét jelentették meg. A korai Kádár-korszakban eleinte a szocialista állam hivatalos értékrendje, irodalmi ízlésvilága szerint könnyebben értelmezhető korai művek láttak napvilágot a Bűn és bűnhődés mellett, természetesen egyre inkább megfelelő elő-utószavak értelmezéseinek kíséretében.

A fokozatos politikai enyhülési folyamat következtében a nemzetközi trendek: Dosztojevskij nyugat-európai recepciótörténetének, az orosz értelmiségi elit tudományos munkáinak, a Mihail Bahtyinnal berobbanó új Dosztojevskij-kultusznak a hatásai Magyarországon egyre erőteljesebben voltak érzékelhetők az 1960-as évek derekától kezdve. Sötér István, Török Endre tanulmányai mellett Fehér Ferenc megújított marxista értelmezései is bizonyítják, hogy az irodalmi szemléletmód változásában a Dosztojevskij-művek újraértelmezéseinek fontos, megtermékenyítő szerepe volt. Az említett hatások eredményeképpen az 1960-as évek elejétől elkezdődött Magyarországon az orosz író műveinek újrafelfedezése, újraértelmezése. Az értelmiség Dosztojevskijre való rátalálása, az író művei iránti szenvedélye jelzi azt, hogy Dosztojevskij művészetete ismét korok adekvát művészetévé vált az 1960-as évek első felére. A Dosztojevskij irodalmi reneszánszával összefüggésben levő, eleinte kulturális, szellemi téren érzékelhető, majd gazdasági és (irodalom)politikai változásokban manifesztálódó reformkorszak azonban a hetvenes évek elején megszakadt – elsőként külpolitikai téren, majd gazdaságilag. Ennek következményeképpen a hatvanas évek második felében a kultúra

területén elindult reformok a következő évtizedekben inkább a közművelődés területén éltek tovább ismeretterjesztő, népszerűsítő jellegű megközelítéseket eredményezve.

Bár az 1980-as évek irodalmpolitikája az 1960-as évekhez képest sokkal engedékenyebbnek nevezhető, az ideologikusság elvárása visszaszorulóban volt, a szaktudományok szerepe növekedett, s már könnyebben lehetett az értelmezésekben foglalkozni a hatalom számára problémásnak tekinthető, művekben megjelenő gondolatokkal, de mégsem a szellemében és irodalomtudományi jellegében is újító, 1960-as évekbeli irodalmi törekvésekhez nyúltak vissza Dosztojevszkij műveinek értelmezése kapcsán. A népszerűsítő jellegű, ismeretterjesztő kísérő szövegek segítségével több embert lehetett megszólítani, azonban ezekben az írásokban a művek komolyabb értelmezésére nem volt lehetőség (politikai igény?).

Az 1989-es rendszerváltozást követően a magyar könyvkiadás gyakorlata oly mértékben változott meg az eddig tárgyalt korszakhoz képest, hogy a korábbiakban részletezett problémák, fogalmak szinte egyáltalán nem értelmezhetők jelen kontextusban. A mindenki számára hozzáférhető szövegek rendkívül sokszínűek, de az irodalmilag értékesnek nevezhető alkotások szinte elvesznek a kiadott könyvek sokaságában.

Gedeon Sarolta